

Podoba v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi

Eden osrednjih pojmov ob razmisleku o tem, kaj resnično pomeni razumeti jezik, literaturo, kulturo ter zakaj nam zgolj poznavanje kodov in vzorcev v drugih in drugačnih družbenih ali kulturnih okoljih ne omogoča vedno interpretirati sporočila ali izraziti svojih misli, je pojem podobe, ki je postavljena v središče razprav ob 60. Seminarju slovenskega jezika, literature in kulture.

Podobe nam namreč dajejo podlago za to, da svoje razmišljanje, predstave, občutja izrazimo skupaj z izkušnjo, jih postavimo v kontekst svojega celotnega življenjskega prostora. Zato moramo tudi, ko jih skušamo razložiti, v razmerje zaznamujoče – zaznamovano vključiti še kontekstualni okvir: namero, okoliščine in ne nazadnje kulturne sheme, ki nam ponujajo ključne za interpretiranje oz. razumevanje. Okvirjanje je, kot v *Uvodu v družbeno semiotiko* (2005) ugotavlja T. van Leeuwen, splošen semiotični princip, ki je včasih statičen z natančno določenimi in težko spremenljivimi razmerji, oblikovan tako, da ohranja družbene dogovore; drugič pa prožen in dinamičen. Z izbiro okvira govorec/poslušalec določi, katerim udeležencem in procesom bo pripisal večji pomen, kako bo oblikoval oz. razumel metaforične prenose ali vrednostne konotacije.

Podoba je torej kompleksen pojem, v katerem se neločljivo prepletajo tri razsežnosti sporočila: izraz oziroma načini, na katere se uporablja jezik oz. kod; denotativni in konotativni pomeni, ki se tem izrazom pripisujejo; in kontekst, v katerem z danim izrazom upovedujemo izbrani pomen in mu dajemo smisel oziroma ga spreminjamo v sporočilo. Podobno kompleksni pa so tudi strokovni pogledi nanjo, saj umeščanje podobe – ob povezovanju treh razsežnosti – poteka ob dveh oseh, ki se srečujeta in kdaj pa kdaj tudi povsem prekrijeta. Prva je ločnica med vlogo podobe v umetnostni in neumetnostni rabi, druga pa razumevanje podobe bodisi kot elementa posameznega koda bodisi kot širše pomenske predstave, ki si jo na podlagi upodobitve oblikuje bralec/poslušalec o osebah, dogajanjih, časih, prostorih, vrednostnih sistemih ... oziroma ki jo želi izraziti avtor upodobitve.

Ob prvi osi se razmislek o podobi tradicionalno nanaša predvsem na t. i. figurativni/ekspresivni/umetnostni jezik. Ta jezik – pa naj bo literarni, likovni, glasbeni – je tista zvrst, v kateri se estetska funkcija uresničuje prek pomenskih premikov, konotacije, večpomenskosti, osmišljene sistemske nepravilnosti, odklonov od splošne rabe, zapletene in teže razumljive strukture, velike izrazne ali pomenske zgoščenosti, prestavljanja etičnih in spoznavnih norm ... Ob njem se tudi govorniki danega jezika oziroma »prebivalci« dane kulture po navadi zavedamo, da so podobe nosilci globljih pomenov in sporočil (A. Rakovec: *Literarna reprezentacija spomina v dveh sodobnih slovenskih romanih*, N. Kočnik: *Podobe v slovenski taboriščni in zaporniški poeziji*; A. Zupan Sosič: *Podobe v kratki pripovedi*

Ivanke Hergold), kar še toliko bolj velja, kadar podobe stopajo v druge svetove. Ta pogled je tako eden osrednjih fokusov v sklopu razprav o podobi v prevajanju – pa naj gre za razmislek o strategijah prestavljanja osebnih imen, ki so pogosto pomensko motivirana, in prostora v otroški literaturi (M. Klymets, O. Soroka: *Ukrajinski prevod lastnih imen v mladinski prozi Jane Bauer*; M. Cmiel-Bažant: *Strategije kontekstualne adaptacije v prevodih slovenske otroške književnosti v poljščino*) oziroma filmih (S. Vojtech Poklač, M. Vojtech: *Problematika slovensko-slovaškega avdiovizualnega prevajanja (na primeru priprave sinhronizacije koprodukcijskega filma Kapa)*) ali literaturi za odrasle (M. Gawlak: *Prevodi naslovov slovenske proze na Poljskem*; T. Pogačar: *Izidor ali Isidore? Agata ali Agatha? Osebna imena v prevodih*).

V neumetnostnem jeziku oziroma v besedilih in upodobitvah, kjer so poudarjene praktične funkcije, pa se nam zdi, kot da je vloga podob veliko manjša oziroma kot da so podobe jasno razumljive, saj so ustaljene kot izraz kulture in družbe, v kateri smo se socializirali in oblikovali okvir za sprejemanje sveta. Tako se je vse od Platona naprej predvidevalo, da je mogoče svet in razmerja v njem najustrežneje izraziti z enostavnimi, nefigurativnimi izrazi, medtem ko naj bi bil figurativni ali poetični pogled nanj izkrivljen in zato najpogosteje nezaželen v znanosti, izobraževanju, filozofiji. V skladu s to dvojnostjo se je v jezikoslovju semantika ukvarjala z razmerji med simboli (poimenovanji) in elementi realnega sveta (poimenovanim), razmerje med pomenom in kontekstom pa je bilo odrinjeno bodisi na področje stilistike ali retorike, ko je šlo za raziskovanje umetnostnih besedil ali žanrov, bodisi na področje pragmatike, ko je šlo za razmislek o govoru v vsakdanjih kontekstih. Toda R. W. Gibbs že v svojem delu *The poetics of Mind: Figurative Thought, Language, and Understanding* (Poetika duha: figurativna misel, jezik in razumevanje; 1994) kot nasprotje tradicionalnim pogledom postavlja prepričanje, da metafora, metonimija, ironija niso zgolj odstopi od nepristranskega, dobesednega razumevanja, temveč ljudje v podobah in figurativnih izrazih konceptualiziramo svoje izkušnje v zunanjem svetu. Kako pomembne so podobe kot nosilci osebne ali kolektivne izkušnje in kako pomembno vplivajo na naš pogled na svet ter na interpretacijo dogajanja v sebi in okoli nas, se je tudi naključnemu opazovalcu jasno pokazalo šele s procesi globalizacije in fluktualizacije, ki so bistveno prispevali k ozaveščanju o potrebi po medkulturnosti tako na medjezikovni (J. Tušek, L. Kovačič Taradej: *Psihotipologija in prenos leksikalnih prvin v prevodu sorodnih jezikov*) kot na znotrajjezikovni ravni ob srečevanju jezikov različnih okolij in diskurzov (V. Mikolič: *Intenziteta jezika kot podoba kulture in posameznika v različnih besedilnih zvrsteh in vrstah*), kjer govorci izbirajo med sopomenskimi in istofunkcijskimi možnostmi upovedovanja (D. Gabrovšek: *Ikoničnost v priredjih*), pa tudi ob vse pogostejšem prepletanju različnih medijev, kjer se sporočilo ne umešča več zgolj v enega od kodov (M. Stabej: *Ikoničnost v pisnem javnem diskurzu*).

Druga os, s katero se srečujemo, pa je razumevanje podobe same – če od nekdaj nanjo gledamo kot na element koda, s katerim dosegamo dodatne pomene ali učinke (M. Germ: *Vloga bakrorezov v Valvasorjevih knjigah: od knjižne ilustracije do podobe kot avtonomnega nosilca sporočila*) in ki je zato najtežje ulovljiv pri prenosu v druge jezike oz. prostore

(E. Bernardová: *Študentski prevodi kot način spoznavanja jezika, literature in kulture*; M. Đukanović: *Prevajanje kot del pouka slovenščine na lektoratu v Beogradu*; J. Konickaja: *Prevajanje kot sestavni del pouka slovenščine: litovska izkušnja*), jo v razpravah gledamo tudi širše: kot splošnejše podobe o ljudeh, čustvih, vrednotah, svetu, sebi in drugih, kot se izoblikujejo skozi celotna besedila, zgodbe, izročila ali nize podob in predmetov (A. Bjelčević: *Podoba meščanov pri Ivanu Tavčarju*; M. Dorigo: *Sociolingvistični okvir in tolmači v italijanskih fašističnih koncentracijskih taboriščih za jugoslovanske civiliste (1941–1943)*; H. Tivadar: *Podoba prekmurščine in problem odnosa do knjižnosti v slovenskem prostoru danes*; U. Valič: *Muzejski predmeti kot podobe skupnosti: 100 let Slovenskega etnografskega muzeja*). Te sheme oz. organizacije znanja v obliki podob določajo naša pričakovanja (Ule 2005: 6) ter močno vplivajo ne le na to, kako besedila razumemo, ampak tudi na to, kaj smo sploh pripravljeni sprejeti (S. Kmecova: *Najnovejši prevodi slovenske književnosti v slovaščino*; M. Jesenovec: *Prevajanje v porabščino*). Sheme so tiste, ki določajo, katere značilnosti bomo pripisali posameznemu pojmu in kaj bomo imeli za realno, predvsem pa nam omogočajo sklepanje, raziskovanje predpostavk, skritih vrednot, presojanje veljavnosti sklepov ..., tako da zaradi njih naše interpretiranje presega neposredno dane informacije (prim. Ule 2005: 58). Pogosto so nezavedne in jih moramo ozavestiti, če želimo kritično reflektirati svoje in tuje razumevanje, interpretiranje in izražanje danih jezikovnih, literarnih in kulturnih kontekstih. (J. Sarachu Vodopivec: *Dvajset let popotovanja po slovenski literaturi in kulturni sceni Buenos Airesa*; J. Šuler Galos: *Strategija kompenzacije v prevodu literarnih del: iz prevajalskega opusa Joanne Pomorske*).

Osrednje vodilo razprav o podobi v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi je torej misel, kako s podobami v kontekstu različnih družbenih situacij in praks izražamo celovitost svoje izkušnje in razumevanje sveta ter kako oziroma koliko je mogoče to razumevanje prenesti v druga okolja.

izr. prof. dr. Jerca Vogel,
predsednica 60. Seminarja

- GIBBS, Raymond W., 1994: *The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language, and Understanding*. Cambridge: Cambridge University Press.
van LEEUWEN, Theo, 2005: *Introducing social semiotics*. London, New York: Routledge.
ULE, Mirjana, 2005: *Psihologija komuniciranja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.